

Rozdział 5

Przemoc rówieśnicza w szkole: problematyka prawna

Piotr Kostyło

Problematyka przemocy rówieśniczej w środowisku szkolnym (dalej: przemocy rówieśniczej) jest złożona z prawnego punktu widzenia. Jest tak dlatego, że dotyczy ona zjawiska, które jest bardzo zróżnicowane zarówno pod względem podmiotowym, jak i przedmiotowym. Czymś innym w świetle prawa jest bójka dziesięciolatków, a czymś innym bójka siedemnastolatków. Prawo inaczej traktuje trzynastolatków, gdy popychają i poniżają kolegę, a inaczej, gdy dokonują na nim wymuszenia rozbójniczego. Tymczasem każdy z tych czynów może być słusznie nazwany przemocą rówieśniczą. Co więcej, taki sam akt przemocy dokonany przez tego samego ucznia jest traktowany przez prawo różnie w zależności od tego, czy jest to jednorazowy wybryk, którego sprawca żałuje, czy kolejny czyn w długim ciągu nękania i poniżania innych, uważany przez sprawcę za powód do chluby. Istnieje także różnica między sytuacją, w której jeden lub kilku uczniów stale znęcają się nad słabszym kolegą, a sytuacją, w której ofiara, samodzielnie lub z pomocą innych, bierze odwet na sprawcach i sama stosuje przemoc. Przemoc rówieśnicza dotyczy zatem wielu kategorii podmiotów i wielu kategorii czynów. W skrajnych sytuacjach można do niej zaliczyć zarówno obmawianie koleżanki przez dzieci w młodszym wieku szkolnym, jak i pobicie ze skutkiem śmiertelnym kolegi, którego dopuścił się na boisku szkolnym dorosły uczeń. Ponieważ przemoc rówieśnicza może przybierać różne formy, różne też mogą być reakcje na nią władz szkolnych. Często wystarczającą reakcją będzie rozmowa wychowawcza skutkująca przeproszeniem poszkodowanego przez sprawcę; w innych sytuacjach konieczne będzie niezwłoczne zawiadomienie policji.

Wspomniane zróżnicowanie sprawia, że przemoc rówieśnicza nie może być jednoznacznie zdefiniowana na gruncie prawa. Trudności dotyczą nie tylko względów faktycznych, ale i językowych. Art. 115 kodeksu karnego z 1997 r. (dalej: k.k.), zawierający objaśnienia wyrazów ustawowych, nie definiuje przemocy, natomiast przepisy k.k., które zawierają odniesienia do niej, rozumieją ją w różny sposób. Na przykład, w art. 119 k.k., w którym mówi się o przestępstwie stosowania przemocy wobec osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu bezwyznaniowości, przemoc jest rozumiana jako przemoc fizyczna polegająca na naruszeniu niety-

kalności drugiego człowieka lub znęcaniu się nad nim. Natomiast w art. 191 k.k., dotyczącym przestępstwa zmuszania, przemoc jest rozumiana jako bezpośrednie fizyczne oddziaływanie na osobę, które przelamuje lub uniemożliwia jej opór. Żadne z tych pojęć nie tłumaczy w pełni tego, czym jest przemoc rówieśnicza, przede wszystkim dlatego, że nie uwzględnia tak zwanej przemocy psychicznej. Jeszcze większe trudności wiążą się z definicją przymiotnika „rówieśnicza”. To pojęcie nie tylko nie jest definiowane przez prawo, ale nie jest także dla niego znaczące. W słownikach języka polskiego podkreśla się, że jest to cecha odnosząca się do osób w tym samym wieku, rzadziej, zajmujących tę samą pozycję. Taka definicja jest nieadekwatna dla przemocy rówieśniczej, gdyż chodzi tu o zjawisko szersze niż przemoc między równolatkami. Można powiedzieć, że przymiotnik „rówieśnicza” wskazuje na taki sam lub zbliżony wiek sprawcy i ofiary, a także na pewną dodatkową cechę, mianowicie, określone środowisko, składające się z większej liczby osób niż sprawca i ofiara, w którym jest stosowana przemoc. Środowisko jest konstytutywnym elementem przemocy rówieśniczej. Właśnie ze względu na podkreślenie istnienia tego środowiska oraz potrzebę jego prawnej ochrony, mówi się o przemocy rówieśniczej (którą bardzo trudno zdefiniować prawnie), a nie o przemocy między nieletnimi lub przemocy między małoletnimi (która byłaby łatwiejsza do zdefiniowania).

Tym, co może rzucić pewne światło na zjawisko przemocy rówieśniczej, są pojęcia przemocy w rodzinie oraz znęcania. Przemoc w rodzinie jest zdefiniowana w art. 2 pkt. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2005 r. Ustawa stanowi, że przez przemoc w rodzinie należy rozumieć „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt. 1 (chodzi tu o osoby najbliższe w rozumieniu art. 115 § 3 k.k., a także inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą), w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”. Drugim pojęciem jest znęcanie. Przestępstwo znęcania jest zdefiniowane w art. 207 k.k. Paragraf 1. tego przepisu stanowi, że „kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Przestępstwo znęcania jest ponadto zdefiniowane w części wojskowej k.k., w art. 352 k.k., jako przejaw tzw. fali. Paragraf 1. tego przepisu stanowi, że „żołnierz, który znęca się fizycznie lub psychicznie nad podwładnym, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Tym, co zbliża przemoc rówieśniczą do przemocy w rodzinie i znęcania jest szerokie ujęcie przemocy, obejmujące zarówno sens fizyczny, jak i psychiczny. Tym, co je różni, jest przede wszystkim to, że przemoc rówieśnicza może być dwustronna, to znaczy, sprawca może stać się ofiarą, a ofiara sprawcą, podczas gdy przemoc w rodzinie i znęcanie charakteryzuje się jednostronnością, to znaczy, pozycje sprawcy i ofiary są stałe.

Ponieważ przemoc rówieśnicza obejmuje bardzo szerokie spektrum czynów (działań i zaniechań), jej prawna analiza powinna być w jakiś sposób uporządkowana. Jako podstawę uporządkowania można przyjąć zasadę odpowiedzialności prawnej. Chodzi tu przede wszystkim o odpowiedzialność sprawcy, rzadziej, o odpowiedzialność jego rodziców lub opiekunów prawnych. Sprawca może odpowiadać na

gruncie szeroko rozumianego prawa karnego, prawa cywilnego oraz prawa administracyjnego; jego rodzice lub opiekunowie prawni na gruncie prawa cywilnego oraz prawa rodzinnego i opiekuńczego. Zdąrza się, że ten sam akt przemocy rówieśniczej skutkuje pociągnięciem sprawcy do wszystkich rodzajów odpowiedzialności (uczeń – sprawca pobicia może odpowiadać przed sądem rodzinnym za czyn karalny, przed sądem cywilnym za wyrządzoną szkodę, wreszcie przed dyrektorem szkoły jako organem administracji za naruszenie postanowień statutu lub innych przepisów obowiązujących w szkole). Jednocześnie jego rodzice mogą odpowiadać przed sądem rodzinnym za niewłaściwie sprawowaną opiekę. Poniżej przedstawiono odpowiedzialność sprawcy za przemoc rówieśniczą przyjmującą postać przestępstwa, wykroczenia, czynu karalnego oraz demoralizacji. Wspomniano także o odpowiedzialności wynikającej z przepisów prawa administracyjnego.

Przemoc rówieśnicza jako przestępstwo

Najpoważniejszym przejawem przemocy rówieśniczej jest przestępstwo. Przestępstwo jest czynem społecznie szkodliwym, bezprawnym, zagrożonym karą i zawinionym. Zasady odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstwa określa k.k. Wskazując na społeczną szkodliwość czynu k.k. stanowi, że musi być ona wyższa niż znikoma; odnosząc się do bezprawności czynu stanowi, że czyn musi być zabroniony przez ustawę obowiązującą w chwili jego popełnienia; przywołując zagrożenie karą stanowi, że możliwe jest wymierzenie tylko takiego rodzaju kary, który jest przewidywany przez ustawę; wreszcie, mówiąc o winie stanowi, że musi istnieć stosunek psychiczny sprawcy do czynu.

Kary przewidywane przez k.k. obejmują: karę grzywny od 10 do 360 stawek dziennych, przy czym stawka dzienna może być ustalona w granicach od 10 zł do 2000 zł (art. 33 § 1 i 3 k.k.), karę ograniczenia wolności do 1 roku, karę pozbawienia wolności (od 1 miesiąca do 15 lat), karę 25 lat pozbawienia wolności oraz karę dożywotniego pozbawienia wolności (art. 32 k.k.).

Kodeks karny dzieli przestępstwa na zbrodnie i występki. Zbrodnią jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 lub karą surowszą. Występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych, karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc (art. 7 k.k.). Zbrodnię można popełnić tylko umyślnie; występki można popełnić także nieumyślnie, jeżeli ustawa tak stanowi (art. 8 k.k.). W związku z podziałem przestępstw na umyślne i nieumyślne, pojawia się pytanie, czy stosowanie przemocy rówieśniczej może być nieumyślne. Odpowiedź jest negatywna. Podobnie jak w przypadku przemocy w rodzinie i znęcania, przyjmuje się, że sprawca przemocy rówieśniczej ma zawsze zamiar dokonania czynu zabronionego.

Przestępstwo może popełnić sprawca, który ukończył 17 lat. Kodeks karny stanowi, że na zasadach określonych w tym kodeksie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat (art. 10 § 1 k.k.). Od tej zasady istnieje wyjątek, zgodnie z którym odpowiedzialności karnej mogą w pewnych wypadkach podlegać już osoby od lat 15. Art. 10 § 2. k.k. stanowi, że nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szcze-

gólności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne. Przepęstwa wymienione w art. 10 § 2 k.k. to najpoważniejsze przepęstwa przeciwko zdrowiu i życiu. Niektóre z tych przepęstw, jak na przykład spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub ciężkiego kalectwa (art. 156 § 1), mogą być popełnione w ramach przemocy rówieśniczej. Należy jednak pamiętać, że popełnienie jednego lub więcej z tych przepęstw przez nieletniego, który ukończył 15 lat, nie musi skutkować postawieniem go przed sądem karnym. Decyzję, czy sprawę takiego nieletniego oddać w ręce prokuratora, czy nie, podejmuje sędzia sądu rodzinnego.

Przykładowe przepęstwa popełniane w ramach przemocy rówieśniczej to: wspomniane spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub ciężkiego kalectwa (art. 156 § 1 k.k.), udział w bójce lub pobiciu z narażeniem na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 158 § 1 k.k.), wymuszenie rozbójnicze, tzw. haracz (art. 282 k.k.).

Przemoc rówieśnicza jako wykroczenie

Przemoc rówieśnicza może również przyjąć postać wykroczenia. Art. 1 kodeksu wykroczeń z 1971 r. (dalej: k.w.) stanowi, że „odpowiedzialności za wykroczenie podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5000 złotych lub nagany”. Paragraf 2 uzupełnia ten przepis stanowiąc, że „nie popełnia wykroczenia sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu”. Podobnie jak przepęstwo, także wykroczenie musi być społecznie szkodliwe, bezprawne, zagrożone karą oraz zawinione. Różnica między nimi polega na tym, że stopień społecznej szkodliwości czynu w przypadku przepęstwa jest wyższy niż znikomy, natomiast w przypadku wykroczenia jest znikomy. Z tym wiąże się różnica w rodzajach i wymiarze kary. W przypadku przepęstw kary są bardziej dolegliwe, w przypadku wykroczeń – mniej.

Art. 5 k.w. stanowi, że „wykroczenie można popełnić zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie, chyba że ustawa przewiduje odpowiedzialność tylko za wykroczenie umyślnie”. W przypadku przepęstw nacisk jest kładziony na czyny umyślnie, natomiast w przypadku wykroczeń obowiązuje zasada równowartości form winy. W przypadku przemocy rówieśniczej, wykroczenie może być popełnione tylko umyślnie.

Art. 8 k.w. stanowi, że „na zasadach określonych w niniejszej ustawie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat”. W odróżnieniu od k.k., który dopuszcza wyjątkowo ponoszenie odpowiedzialności karnej za najpoważniejsze przepęstwa przez sprawcę, który ukończył 15 lat, k.w. nie dopuszcza takiego wyjątku.

Przykładowe wykroczenia popełniane w ramach przemocy rówieśniczej to: kradzież rzeczy o wartości do 250 złotych (art. 119 § 1), uszkodzenie rzeczy o wartości poniżej 250 złotych (art. 124 § 1).

Przemoc rówieśnicza jako czyn karalny

Kwalifikacja zachowań właściwych dla przemocy rówieśniczej jako przepęstwa lub wykroczenia jest ograniczona do uczniów siedemnastoletnich i starszych (tylko w wyjątkowych przypadkach obejmuje ona uczniów, którzy ukończyli 15 lat). Większość uczniów stosujących przemoc rówieśniczą nie popełnia przepęstw i wykroczeń, gdyż nie ukończyła jeszcze 17 lat. W stosunku do nich nie mają zastosowania prze-

pisy k.k. ani k.w., ale przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. (dalej: u.p.n.). U.p.n. reguluje odpowiedzialność nieletnich nie odwołując się do pojęć przestępstwa lub wykroczenia, ale do pojęcia czynu karalnego. Celem stosowania u.p.n. nie jest ukaranie sprawcy, ale wychowanie go. Nawet najsurowszy środek przewidywany przez u.p.n., umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, nie jest traktowany jako kara, ale jako środek poprawczy. Postępowanie wobec nieletniego – sprawcy czynu karalnego toczy się nie przed sądem karnym, ale przed sądem rodzinnym.

Na podstawie art. 1 § 1 pkt. 2 u.p.n. postępowanie w sprawach o czyny karalne toczy się w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17. Czym jest czyn karalny? Art. 1 § 2 pkt. 2 u.p.n. stanowi, że „czyn karalny to czyn zabroniony przez ustawę jako:

- a) Przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo
- b) Wykroczenie określone w art. 51, 62, 69, 74, 76, 85, 87, 119, 122, 124, 133 lub 143 kodeksu wykroczeń”.

W sensie przedmiotowym czyn karalny jest tożsamy z przestępstwem lub wykroczeniem. Różnica ma charakter podmiotowy, a dokładniej, ze względu na swój młody wiek sprawca takiego czynu, zwany nieletnim, jest traktowany przez prawo zasadniczo różnie niż dorosły. To różne traktowanie wynika stąd, iż przyjmuje się, że nie jest on jeszcze w pełni świadomy obowiązującego systemu wartości oraz nie jest w pełni zdolny do wartościowania zachowań z punktu widzenia dobra i zła.

Specyficzne traktowanie nieletniego znajduje wyraz w katalogu środków, jakie sąd rodzinny może orzec względem niego. Katalog tych środków jest zawarty w art. 6 u.p.n. Obejmują one:

- 1) udzielenie upomnienia,
- 2) zobowiązanie do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia,
- 3) ustanowienie nadzoru odpowiedzialnego rodziców lub opiekuna,
- 4) ustanowienie nadzoru organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania – udzielających poręczenia za nieletniego,
- 5) zastosowanie nadzoru kuratora,
- 6) skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją,
- 7) orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów,
- 8) orzeczenie przepadku rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego,

- 9) orzeczenie umieszczenia w rodzinie zastępczej, w odpowiedniej placówce opiekuńczo-wychowawczej albo ośrodka szkolno-wychowawczym,
- 10) orzeczenie umieszczenia w zakładzie poprawczym,
- 11) zastosowanie innych środków zastrzeżonych w niniejszej ustawie do właściwości sądu rodzinnego, jak również zastosowanie środków przewidzianych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Powyższe środki są zasadniczo różne od kar przewidywanych przez k.k. i k.w. Dotyczy to nawet najsurowszego środka wymienionego w u.p.n., umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym. Ten środek sąd rodzinny może zastosować tylko pod pewnymi warunkami. Wymienia je art. 10 u.p.n., który stanowi, że „sąd rodzinny może orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt. 2 lit. a, jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego”. Czyn karalny, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit., to przestępstwo lub przestępstwo skarbowe.

Przemoc rówieśnicza jako przejaw demoralizacji

Często się zdarza, że uczniowie stosujący przemoc rówieśniczą nie popełniają czynów karalnych. Jest tak, gdy ich czyny nie wyczerpują znamion konkretnego przestępstwa lub wykroczenia, albo gdy popełniają oni czyny o tych znamionach przed ukończeniem 13 lat. Wówczas ich zachowanie jest w świetle prawa przejawem demoralizacji. Demoralizacja to wyrażenie bliskoznaczne do nieprzystosowania lub niedostosowania społecznego. Do sądu rodzinnego należy ocena stopnia demoralizacji nieletniego oraz orzeczenie adekwatnych do tego stopnia środków przewidzianych przez u.p.n. Katalog środków obejmuje środki przedstawione powyżej, z wyłączeniem umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym.

Na podstawie art. 1 § 1 pkt. 1 u.p.n., przepisy tej ustawy stosuje się w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18. Wskazanie 18 lat jako górnej granicy i niewskazanie dolnej granicy odpowiedzialności prawnej za demoralizację świadczy o tym, że ochronie prawnej pod tym względem podlega cały okres małoletności.

Czym jest demoralizacja? U.p.n. nie definiuje wprost demoralizacji, czyni to jednak pośrednio, wymieniając jej najczęstsze przejawy. Art. 4 § 1 u.p.n. stanowi, że „każdy, kto stwierdzi istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego, w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierzędu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych, ma społeczny obowiązek odpowiedniego przeciwdziałania temu, a przede wszystkim zawiadomienia o tym rodziców lub opiekuna nieletniego, szkoły, sądu rodzinnego, Policji lub innego właściwego organu”.

W opisowej definicji demoralizacji zawartej w art. 4 § 1 u.p.n. nie wymienia się przemocy rówieśniczej jako jej przejawu, niemniej, wyrażenie „w szczególności” użyte w przepisie świadczy o tym, że demoralizacja może przybierać również tę formę.

Reakcje szkoły na przemoc rówieśniczą

Niezależnie od tego, czy czyn ucznia wyczerpuje znamiona przestępstwa lub wykroczenia, a także czy może być nazwany przejawem demoralizacji w świetle u.p.n., każda forma przemocy rówieśniczej narusza przepisy administracyjne obowiązujące w szkole. Te przepisy wynikają z prawa oświatowego zarówno o charakterze abstrakcyjnym (ustawa o systemie oświaty i wydane na jej podstawie rozporządzenia wykonawcze), jak i konkretnym (statut, regulaminy i procedury obowiązujące w danej szkole). Szkoła może uchylać własne przepisy dotyczące postępowania w sytuacjach przemocy rówieśniczej, jak i korzystać z przepisów opracowanych na poziomie gminy, powiatu, województwa lub całego kraju. Szczególnie ważne w tych przepisach są procedury postępowania w przypadku stwierdzenia przemocy rówieśniczej, jak i jasne kryteria pozwalające na podjęcie trafnej decyzji o zawiadomieniu lub niezawiadomieniu o zdarzeniu rodziców (opiekunów prawnych) ucznia, policji lub sądu rodzinnego.

Jeżeli chodzi o przestępstwa, wykroczenia lub czyny karalne popełniane przez uczniów, prawo wprowadza dwojakiego rodzaju obowiązek zawiadomienia o tych czynach organów wymiaru sprawiedliwości.

Po pierwsze, jest to obowiązek społeczny, ciążyący na wszystkich obywatelach. Mówi o tym art. 304 § 1 kodeksu postępowania karnego z 1997 r. (dalej: k.p.k.). „Każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję”. Zdając sobie sprawę z tego, że osoba zawiadamiająca może obawiać się o bezpieczeństwo własne lub najbliższych, k.p.k. w art. 191 § 3 stanowi: „Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa użycia przemocy lub groźby bezprawnej wobec świadka lub osoby najbliższej w związku z jego czynnościami, może on zastrzec dane dotyczące miejsca zamieszkania do wyłącznej wiadomości prokuratora lub sądu. Pisma procesowe doręcza się wówczas do instytucji, w której świadek jest zatrudniony, lub na inny wskazany przez niego adres”. Art. 304 § 1 k.p.k. jest uzupełniany przez art. 4 § 2 u.p.n. „Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu czynu karalnego przez nieletniego, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję”.

Należy zaznaczyć, że niewywiązanie się ze społecznego obowiązku zawiadomienia prokuratora, policji lub sądu rodzinnego nie powoduje żadnych sankcji prawnych.

Po drugie, jest to obowiązek prawny, ciążyący na instytucjach państwowych i samorządowych. Mówi o tym art. 304 § 2 k.p.k.: „Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub Policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa”. Art. 304 § 2 k.p.k. jest uzupełniany przez art. 4 § 3 u.p.n.: „Instytucje państwowe i organizacje społeczne, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przez nieletniego czynu karalnego ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję oraz przedsięwziąć czynności niecierpiące zwłoki, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów popełnienia czynu”.

Kierownicy instytucji państwowych i organizacji społecznych mogą ponosić odpowiedzialność karną za niezawiadomienie organów wymiaru sprawiedliwości o popełnionym przestępstwie, wykroczeniu lub

czynnie karalnym. Ta odpowiedzialność wynika z art. 231 § 1 k.k. „Funkcjonariusz publiczny, który, przekraczając swoje uprawnienia lub nie dopełniając obowiązków, działa na szkodę interesu publicznego lub prywatnego, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”. Należy zauważyć, że mówi się tu o przestępstwach i czynach karalnych ściganych z urzędu, o których przedstawiciel (kierownik) instytucji państwowej lub organizacji społecznej dowiedział się w związku z ich działalnością (na przykład, dyrektor szkoły dowiedział się o wymuszeniu rozbójniczym, którego uczeń dopuścił się na boisku szkolnym).

W przypadku, gdy nieletni popełnił czyn karalny ścigany na wniosek osoby pokrzywdzonej (np. zgwałcenie) lub ścigany z oskarżenia prywatnego (np. naruszenie czynności organizmu do 7 dni), dyrektor szkoły, zanim zawiadomi policję, powinien zawiadomić rodziców lub opiekunów prawnych osoby pokrzywdzonej, którzy z kolei będą mogli złożyć zawiadomienie do sądu lub policji.

O ile w przypadku przestępstwa, wykroczenia lub czynu karalnego obowiązek zawiadomienia policji jest jasny, o tyle w przypadku demoralizacji często trudno jest określić właściwy moment zawiadomienia sądu rodzinnego. Przyjmuje się tu zasadę, że szkoła zawiadamia sąd rodzinny o demoralizacji ucznia wówczas, gdy zostaną wyczerpane jej możliwości działania. Chodzi tu o działania wychowawcze oraz psychologiczno-pedagogiczne wynikające z jej statutowych uprawnień. W związku z tym statut szkoły lub inne przepisy obowiązujące w szkole (np. programy lub procedury przeciwdziałania przemocy rówieśniczej) powinny zawierać szczegółowe regulacje dotyczące trybu postępowania w przypadku stwierdzenia przemocy rówieśniczej.

Najważniejszym organem w szkole jest dyrektor. Podstawowym obowiązkiem dyrektora jest zapewnienie bezpieczeństwa uczniom znajdującym się na terenie szkoły. Mówi o tym art. 39 ust. 1 pkt 5a ustawy o systemie oświaty z 1991 r. (dalej: u.s.o.). „Dyrektor szkoły lub placówki w szczególności wykonuje zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom i nauczycielom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę lub placówkę”.

Dyrektor w związku z tym podejmuje szereg czynności kierowniczych, którym muszą podporządkować się uczniowie. Wynika to z jego władztwa zakładowego, „przez które należy rozumieć pewien specjalny rodzaj władzy (uprawnień) wobec korzystających z działalności szkoły lub placówki uczniów i wychowanków – muszą oni podporządkować się poleceniom dyrektora i nauczycieli, które są uwarunkowane zarówno celami działalności szkoły lub placówki, jak i nawiązanym wskutek powstania obowiązku edukacyjnego oraz przyjęcia dziecka do szkoły stosunkiem administracyjnoprawnym” (Pilich, 2009, s. 482).

Najbardziej dolegliwą sankcją administracyjną wobec ucznia stosującą przemoc rówieśniczą jest skreślenie go z listy uczniów. To prawo przysługuje dyrektorowi na podstawie art. 39 ust. 2 u.s.o. Skreślenia dokonuje się w drodze decyzji administracyjnej w przypadkach określonych w statucie szkoły lub placówki. Skreślenie następuje na podstawie uchwały rady pedagogicznej, po zasięgnięciu opinii samorządu uczniowskiego. Należy jednak pamiętać, że nie każdy uczeń może być skreślony z listy uczniów. Art. 39 ust. 2a u.s.o. stanowi, że przepis ust. 2 nie dotyczy ucznia objętego obowiązkiem szkolnym, a więc uczęszczającego do szkoły podstawowej lub gimnazjum. Wobec tej kategorii uczniów w uzasadnionych przypadkach dyrektor szkoły może wystąpić z wnioskiem do kuratora oświaty o przeniesienie takiego ucznia do innej szkoły.

Bibliografia

- Gromek K. (2004), *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, LexisNexis, Warszawa.
- Kodeks karny. Komentarz* (2006), (red.) T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, LexisNexis, Warszawa.
- Kodeks wykroczeń. Komentarz* (2009), (red.) T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, LexisNexis, Warszawa.
- Pilich M. (2009), *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, ABC, Warszawa.